

izvirno znanstveno delo

UDK 908(497.4 Lj.):
725.13(497.4 Lj.)
prejeto: 28. 12. 1998

Katja Žvanut

dipl. umetnostna zgodovinarica, mlada raziskovalka
Narodni muzej Ljubljana, SI-1000 Ljubljana, Prešernova 20

Meščani Ljubljane in njihova mestna hiša

IZVLEČEK

Prispevek skuša opozoriti na mesto, ki so ga podobe kot nosilci vizualne komunikacije imele v vsakdanjiku poznosrednjeveškega in zgodnjenovoveškega mesta. S pomočjo ovrednotenja pomena starega ljubljanskega rotovža kot simbola mestne avtonomije, njegovega položaja znotraj mestnega tkiva ter rekonstrukcije in interpretacije njegove slikarske in kiparske opreme avtorica opozarja na vlogo, ki so jo podobe imele pri izgradnji (samo)identitete ljubljanskih meščanov na prehodu iz poznega srednjega v zgodnji novi vek.

SUMMARY

THE CITIZEN OF LJUBLJANA AND THEIR TOWN-HALL

The contribution attempts to caution about the place that images as carriers of visual communication had in everyday life of the Late Middle Ages and Early New Ages towns. With the help of evaluation of the meaning of the old Ljubljana town-hall and reconstruction and interpretation of its art (paintings, statues) decoration the author stresses the role that the images had in building (self) identity of the citizen of Ljubljana during the transition from the Late Middle Ages to the Early New Era.

Ključne besede: mestna hiša, mestna uprava, Adam in Eva

H kralju, ki je slovel po modrosti, sta prišli dve ženski z otrokom, za katerega sta obe trdili, da je njun, in ga prosili, naj rzsodi, čigavo je dete v resnici. *In kralj je ukazal: "Razdelite živega otroka na dvoje ter dajte polovico eni in polovico drugi!"* (1 Kr 3, 25). Ob tem ukazu se je otrokova prava mati, da bi dete rešila pred gotovo smrtjo, hotela odpovedati svoji polovici. S svojim dejanjem je dala kralju namig, s pomočjo katerega je ugotovil, kdo je otrokova prava roditeljica. *Ves Izrael je slišal o rzsodbi, ki jo je kralj izrekel, in so se kralja bali, ker so videli, da je v njem božja modrost, da deli pravico* (1 Kr 3, 28).

Kralju je bilo ime Salomon, sodba pa, čeprav kruta, mu je prinesla sloves pravičnega in modrega vladarja. Drugo zgodbo o neki sodbi, prav tako, če ne še bolj kruti, najdemo pri Herodotu. Ta v svoji zgodovini poroča o norem perzijskem kralju Kambizu, ki je dal sodnika Sisamnosa zaradi nje-

gove podkupljivosti odreti pri živem telesu. Z njegovo kožo je nato velel prevleči stol, na katerem je moral sedeti in soditi njegov naslednik. Za novega sodnika je postavil Sisamnesovega sina, ki ga je grozljivi tron opominjal k nepristranskosti.¹

Obe zgodbi sta alegoriji (sodniške) pravičnosti in sta igrali pomembno vlogo tako v imaginariju srednjeveškega človeka kakor tudi kasneje. Zato dejstvo, da sta oba prizora, skupaj s personifikacijo Pravičnosti, krasila marsikatero mestno hišo, tako tudi glavno fasado starega ljubljanskega rotovža,² ni presenetljivo, temveč prej samoumevno. Stara mestna hiša danes ne stoji več, vendar pa opis poslikave njene glavne fasade najdemo v besedilu neznanega pisca iz druge polovice 17. stoletja, ki

1 Steska Viktor, *Stara mestna hiša ljubljanska*, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, Letnik IX, 1899, str. 188.

2 Vilfan Sergij, *Zgodovina ljubljanske mestne hiše*, Ljubljana 1958 (od tod citirano: Vilfan 1958), str. 98/99.

ga je po mnenju S. Vilfana treba iskati v izobraženskem krogu Schoenleben – Dolničar.³

Poslikani sta bili tudi obe stranski fasadi stare ljubljanske mestne hiše, ki sta bili vidni, ker je izstopala iz črte ostalih hiš ob mestnem trgu: na njiju je opazovalec lahko občudoval upodobitve štirih kardinalnih kreposti, Zmernosti, Previdnosti, Hrabrosti in Modrosti, po dve na vsaki strani.⁴ Slikarsko opravo zunanjsčine ljubljanske mestne hiše pa sta dopolnjevali še dve kamniti figuri, Adam in Eva, ki sta stala vsak ob svojem vogalu prvega nadstropja.⁵

Poleg zunanjsčine mestne hiše so podobe krasile tudi njeno notranjost – dvorano, kjer so se zbirali mestni svetniki pod vodstvom mestnega sodnika. Tako so se po pričevanju našega pisca na stenah "posvetovalnice" vrstile podoba Poslednje sodbe, portreti nekaj rimskih cesarjev in cesaric (šlo je seveda za vladarje Svetega Rimskega cesarstva nemške narodnosti, kot je poudaril že Sergij Vilfan⁶) in upodobitev mesta Ljubljane.⁷

Lahko rečemo, da je neznani učenjak v svojem traktatu, v katerem je pravzaprav razvil lastno teorijo o tem, kakšna bi morala biti nova/moderna mestna hiša, opisal staro ljubljansko mestno hišo ravno še ob pravem času, saj je stavba že čez slabih štirideset let padla, da bi naredila mesto novi, Mačkovi mestni hiši, ki stoji še danes. Poleg njegovega opisa nam o obliki stare stavbe priča tudi grafika iz *Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske* iz leta 1698.⁸ Na podobi je jasno razvidno, da je stavba segala iz črte ostalih hiš globoko na mestni trg ter da je res imela obliko nekakšne lože nad odprtih arkadnim prehodom, kakor je razbrati iz opisa anonimnega pisca,⁹ ki pa jo je nenazadnje ohranil tudi Gregor Maček za svojo baročno stavbo. Dobro sta vidni tudi obe kamniti figuri, ki sta stali vsaka ob svojem oglu v prvem nadstropju zgradbe. Edino, kar na upodobljeni mestni hiši pogrešamo, so freske na njeni fasadi, kar pa je zgolj posledica nerodne perspektive in dimenzij stavbe na grafiki, saj Valvasor sam v svojem opisu mestne hiše navaja, da ima ta poslikano zunanjsčino.¹⁰ Med Valvasorjevo zupuščino je tudi grafična zbirka,¹¹ v kateri najdemo skupino risb različnih ljubljanskih predelov, vendar pa je na tistih dveh lis-

tih, na katerih si sicer lahko ogledamo Mestni trg, kakor je izgledal ob koncu 17. stoletja, ravno mesto, kjer bi morala biti upodobljena mestna hiša, puščeno prazno.¹² Tako nam ta najstarejša upodobitev Ljubljane, ki nam je ohranila njeno podobo pred barokizacijo, ne more pomagati pri natančnejši rekonstrukciji izgleda starega rotovža, pač pa nam kvečjemu približno nakazuje njegovo umestitev v prostoru.

Kakšen pomen je imela stara mestna hiša s svojo obliko in opremo ter končno sploh s svojim obstojem, za ljubljanske meščane?

Najstarejša ljubljanska trška naselbina se je izoblikovala v teku 12. stoletja na prostoru med Ljublanico in južnim pobočjem Gradu, na kar nas še danes spominja njeno ime, Stari trg (B. Grafenauer opozarja, da so se kraji, ki so bili pred ustanovitvijo sosednjega mesta središče sejemskega življenja, pogosto imenovali Stari trg¹³). Razlog za njen nastanek in razvoj je bila predvsem trgovina, ki se je razvila zaradi oživiljene vodne poti po Ljublanici, sicer znane že v predrimski dobi. Prav na prostoru Starega trga se namreč vodna pot križa s kopensko, staro rimsko cesto proti Dolenjski. Antičnega mostu preko Ljublanice takrat sicer že dolgo ni bilo več, vseeno pa je povezava Starega trga z Bregom na nasprotni strani reke živahno delovala.¹⁴ Z gospodarskim razvojem trga, pa tudi zaradi ambicioznosti njegovih gospodov, Spanheimov, se je trg krepil in ustanovitev mesta je bila le še vprašanje časa.

Nastanek srednjeveškega mesta je bil vedno skrbno načrtovan dogodek, katerega temelj je bila podelitev mestnih pravic. Samo mestno naselje se je izoblikovalo načrtno na prej nenaseljenem zemljišču, eventuelno ob prej obstoječem trgu. Njegovo jedro je predstavljal tržni prostor – pravokotni trg ali razširjena cesta, okrog katerega so se organizirali ostali deli mestne naselbine.¹⁵ Ljubljanska mestna naselbina, Mesto je nastala ok. 1220 severno od Starega trga na strateško najbolj ugodnem delu grajskega vznožja, neposredno pod palacijem. Njegovo osrednjo žilo je tvoril današnji Mestni trg, ki je bil z dvema mostovoma povezan z levim bregom Ljublanice: Zgornji most je Mesto povezoval z Novim trgom, ki se je hkrati z njim razvil ob Bregu, Spodnji (Špitalski) most pa je predstavljal glavno povezavo mesta z bližnjo in

³ Vilfan 1958, str. 75.

⁴ Ibid., str. 99.

⁵ Ibid., str. 83.

⁶ Ibid., str. 22.

⁷ Ibid., str. 99.

⁸ Valvasor Johann Weichard, *Die Ehre des Herzogthums Krain*, III. Band, Buch XI, Laibach, Nuernberg 1689 (od tod citirano: Valvasor), grafična priloga med str. 672 in 673.

⁹ Vilfan 1958, str. 98.

¹⁰ Valvasor, str. 671.

¹¹ Grafično zbirko hranijo v Univerzitetni biblioteki v Zagrebu.

¹² Stele France, *Valvasorjeva Ljubljana*, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, letnik IX, 1928, str. 70/71.

¹³ Grafenauer Bogo, *Ljubljana v srednjem veku*, Kronika, letnik XI, št. 3, 1963 (od tod citirano: Grafenauer), str. 132.

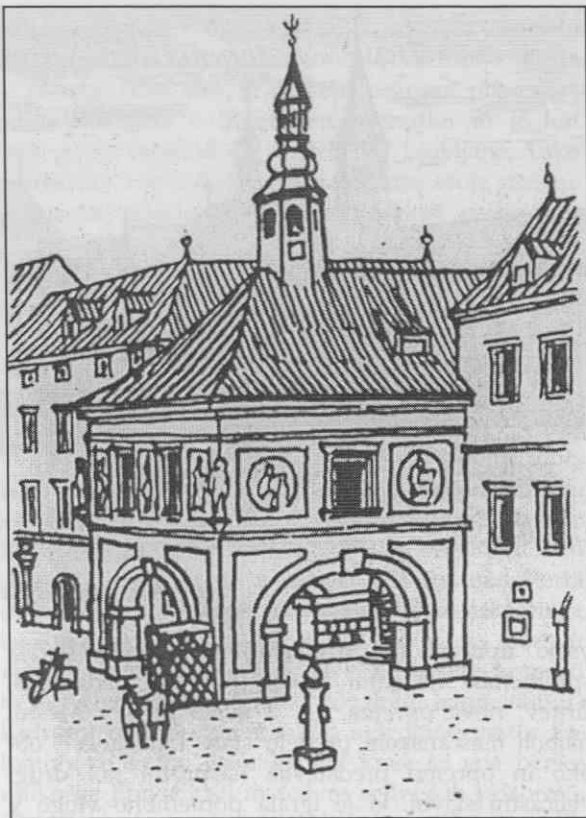
¹⁴ Melik Anton, *Razvoj Ljubljane*, Geografski vestnik, letnik V/VI, 1929/30 (od tod citirano: Melik), str. 114 in nasl.

¹⁵ Prim. Melik, str. 113 in Zwitter Fran, *Razvoj ljubljanskega teritorija*, Geografski vestnik, letnik V/VI, 1929/30 (od tod citirano: Zwitter), str. 139.

daljno okolico.¹⁶ Mesto je bil tudi prvi predel stare Ljubljane, ki je bil obdan z obzidjem.¹⁷

Kakšno vlogo pa je igrala mestna hiša v srednjeveški Ljubljani? Mestna hiša je poslopje avtonomne mestne uprave. V slovenskih mestih je razvoj mestne uprave potekal v dveh stopnjah. Prvotno upravo je predstavljala občina meščanov, torej vseh, ki so imeli meščanske pravice. Poleg njih je imelo mesto tudi mestnega sodnika, ki je bil na tej stopnji deželnoknežji organ. Sčasoma je prišlo do sprememb v obeh, sprva ločenih upravnih organih: iz mestne občine se je počasi izločila manjša skupina pomembnejših in premožnejših mož, s čimer se je izoblikoval mestni svet, ki je bil pravi nosilec in izvajalec mestne avtonomije. Hkrati je mestni sodnik postajal vse bolj voljeni mestni in le delno še vedno deželnoknežji organ. Mestno upravo so torej na drugi stopnji tvorili člani mestnega sveta pod predsedstvom mestnega sodnika.¹⁸ (Mestne svetnike je sprva volila mestna občina, kasneje le sto imenovanih, med njimi in mestnim svetom pa je bil še štiriindvajsetčlanski zunanji svet.¹⁹)

Upravno – pravne spremembe se odražajo tudi v arhitekturi oz. na samih stavbah, ki so bile namenjene sedežu mestne oblasti. Prvo zbirališče ljubljanskih meščanov, v času ko še ni bilo mestnega sveta, torej nekako od srede 13. pa tja do srede 14. stoletja, je bilo na enem izmed najbolj prometnih delov stare Ljubljane, na stikališču vseh treh mestnih predelov, Mestnega, Starega in Novega trga, vendar pa znotraj obzidja Mesta. Danes se ta del imenuje "Pod Trančo", vendar pa se je zanj dolga stoletja uporabljalo staro ime "Komun" (ali "Pod komunom"), kar kaže na to, da so se tam res zbirali meščani Ljubljane (t.im. komun) na posvetovanja. Sprva so se najverjetneje zbirali pod milim nebom, zelo verjetno pa je, da so sčasoma zbirno mesto, vsaj delno, pokrili z leseno lopo.²⁰ Do sredine 14. stoletja je v ljubljanski mestni upravi prišlo do že omenjene spremembe: iz mestne občine se je izločil mestni svet, ki mu je načeloval voljeni sodnik. Ta sprememba je narekovala tudi "gradnjo" prve ljubljanske mestne hiše: najverjetneje so nad staro lopo nadzidali mestno posvetovalnico, v kateri se je po novem zbiral mestni svet, mestna občina pa se je zbirala še vedno na prostem, pod njenimi oboki.²¹

Stari rotovž (povzeto po: Ljubljana. Podobe iz njene zgodovine).

Ker je prva mestna hiša sčasoma postala pretesna, na kraju, kjer je stala, pa ni bilo prostora za njeno širitev, so morali mestni veljaki nekako v drugi polovici 15. stoletja začeti razmišljati o lokaciji za novo mestno hišo. Odločili so se za mesto, kjer današnji Mestni trg doseže največjo širino in ki je tako zaradi osrednje lege trga kakor tudi zaradi njegove vloge v življenju Mesta v resnici edina logična lokacija ljubljanske mestne hiše. Novi rotovž, ki je bil (še) vedno namenjen (zgolj) pravdanju in posvetovanju, je ohranil obliko starega Komuna: nad odprtimi pritličnimi prostori je bila posvetovalnica oz. sodna dvorana, na strani proti grajskemu hribu pa je morebiti poleg stopnic imela še kakšen večji odprt hodnik. V posvetovalnici se je zbiral mestni svet na čelu s sodnikom, pod oboki pa je bilo zbirališče občine meščanov, verjetno pa so se tam odvijali tudi drugi javni dogodki.²²

Mestna hiša je že sama po sebi simbol. S svojim materialnim in konstrukcijskim momentom predstavlja mestno oblast, ki se v njej zbira – njen obstoj, pooblastila, njeno moč. Mestno hišo je treba razumeti kot enega ključnih elementov v samo-identifikaciji ljubljanskih prebivalcev in s tem mesta Ljubljane, o čemer priča tudi dejstvo, da je

¹⁶ Grafenauer, str. 135.

¹⁷ Vilfan Sergij, *Nekaj vprašanj iz zgodovine stare Ljubljane*, Kronika, letnik IV, št. 3, 1956 (od tod citirano: Vilfan 1956), str. 143.

¹⁸ Vilfan 1958, str. 11/13.

¹⁹ Grafenauer, str. 136.

²⁰ Vilfan 1958, str. 12/13.

²¹ Ibid., str. 15.

²² Ibid., str. 20/21.

Valvasor, pogled na ljubljanski Mestni trg.

vsaki upravni (ali drugačni) spremembi sledila sprememba na sami stavbi (pokritje, nadzidava, širitev, nova oprema, ...). S svojo lego v Mestu, najbolj meščanskem predelu stare Ljubljane,²³ obliko in opremo predstavlja nasprotni pol drugi veličastni stavbi, ki je igrala pomembno vlogo v (samozavesti) ljubljanskih meščanov, Šenkavžu. Ta je iz podružnične cerkve sv. Petra v skladu s težnjami 13. stoletja, da naj se sedeži prazupnij, ki so stali izven mest, preneso v mesta sama, napredoval najprej v kapelo (cerkev, ki sicer ni župnijska, se pa v njej odvija božja služba in delijo zakramenti), v 14. stoletju pa v sedež generalnih vikarjev oglejskih patriarhov, ki so opravljali škofijske posle na našem ozemlju,²⁴ dokler ni bila leta 1461 ustanovljena ljubljanska škofija in je Šenkavž postal stolnica. V skladu s temi spremembami so po letu 1367²⁵ meščani Ljubljane prvotno romansko cerkev gotizirali: da gre res za meščansko prezidavo, kakor jo po pravici imenuje Janez Veider, najlepše priča podatek iz nekega pisma ljubljanskega škofa Tomaža Hrena, da so cerkev zgradili in do časa cesarja Friderika III. sami vzdrževali meščani Ljubljane.²⁶ Hren poroča tudi o mestnem arhivu in zakladnici, ki so jo meščani

imeli v prostoru nad zakristijo.²⁷ Sliko zaokrožuje opis šenkavškega zvona, na katerem naj bi bil relief mestnega patrona sv. Jurija, mestni grb in napis *CIVES LABACENSIS ANNO 1404*, kakor poroča Janez Gregorj Dolničar.²⁸ Tudi stolnica je bila, podobno kot rotovž žrtev baročne preobrazbe Ljubljane, vsekakor pa ne more biti naključje, da nosi edini sklepnik, ki se je poleg tistega s Kristusovo glavo iz prezbiterija ohranil iz gotskega Šenkavža, ravno mestni grb Ljubljane!²⁹

V Mestu se je vsakdanje življenje torej vrtelo okrog dveh jeder, Šenkavža in rotovža. Medtem ko je Šenkavž s svojo masivnostjo, visokim zvonikom in sv. Krištofom na fasadi³⁰ dovolj jasno razumljiv simbolni element, pa je treba pomen in vlogo mestne hiše podrobneje razložiti. Zato se še enkrat vrnimo k našemu anonimnemu piscu in njegovemu opisu stare mestne hiše.

Ob zaključku hočem v kratkem obeležiti še stoječi rotovž. Ta zgradba je potegnjena za 12 korakov ven na trg, na katerem stoji in počiva na dveh debelih postamentih, ima štiri okna, ...³¹

Mestna hiša je torej igrala na trgu posebno vlogo, saj je segala iz niza ostalih fasad, s tem pa je narekovala podobo celotnemu ambientu oz. mu določala orientacijo. Bila je stekališče (vseh poti), cilj (vsakega meščana). Kar se tiče njene oblike, je že Sergij Vilfan poudaril, da je treba v njej razumeti naslon na staro stavbo mestne uprave, torej

²³ Da je bilo Mesto najbolj "meščanski" predel Ljubljane, je na podlagi analize zemljišč, ki so imela svoboščino t. im. patidenka, ugotovil Fran Zwitter. Gl. Zwitter, str. 143/145.

²⁴ Veider Janez, *Stara ljubljanske stolnica. Njen stavbni razvoj in oprema*, Ljubljana 1947 (od tod citirano: Veider), str. 17.

²⁵ V osnutku Janeza Gregorja Dolničarja za njegovo *Historijo* najdemo podatek, da so menda v prezbiteriju Šenkavža našli gotski napis, ki navaja, da so leta 1367 meščani Ljubljane sezidali drugo cerkev; navedeno po: Veider, str. 18.

²⁶ Navedeno po: Veider, str. 18.

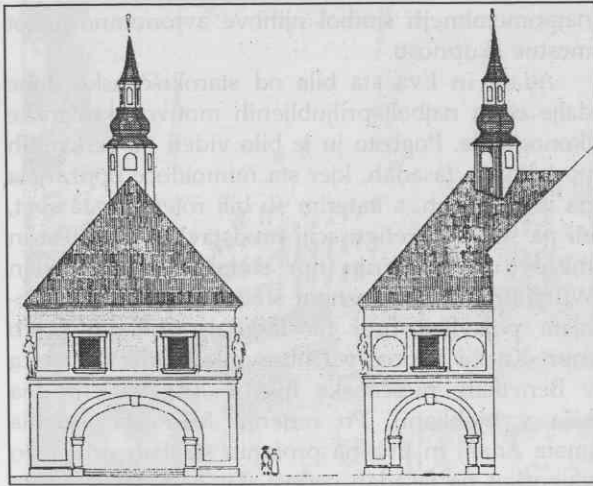
²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

²⁹ O obeh ohranjenih gotskih sklepnikih gl. Veider, str. 10 in 24.

³⁰ Veider, str. 51, gl. pa tudi Dolničarjevo perorisbo objavljeno na str. 41 (sl. 9).

³¹ Vilfan 1958, str. 98.

Rekonstrukcija starega rotovža (povzeto po: S. Vilfan, Zgodovina ljubljanske mestne hiše)

Komun.³² Sklicevanje na prednike oz. sestavljanje genealoškega debela je eden izmed najpomembnejših elementov pri vzpostavljanju identitete tako posameznika kot tudi skupine. Zato prevzema stare / tradicionalne stavbne oblike ne smemo razumeti kot konzervativnost (okusa) ljubljanskih meščanov (kot vemo, je obliko vsaj do določene mere ohranil tudi Gregor Maček pri baročni prezidavi mestne hiše), pač pa kot njihovo zavestno dejanje, s katerim so sebi in tujcem posredovali in utemeljevali svojo identiteto skupnosti meščanov oz. mesta. Kot bomo videli, se genealoški element ne pojavlja zgolj v obliki mestne hiše, pač pa tudi v njeni opremi.

... je zunaj umetelno pobarvana al fresco, od Gerizija, slavnega slikarja. Na okrajku je videti 12 sibil, med obema oknoma je videti Justicijo v krasni obleki, sedečo na prestolu, poleg nje pa nekaj svetovalcev. Ob obeh straneh vidimo druga sodišča, kakor Salomonovo sodbo na eni strani in na drugi strani sodbo Camosta, perzijskega kralja, ki ukaže odreti krivičnega sodnika, z njegovo kožo pa prevleči stol, nato veli njegovemu sinu, naj nanj sede in pravično sodi.

Na drugih plateg so naslikane štiri kreposti, kakor Zmernost, Previdnost, Hrabrost in Modrost.³³

Poleg fresk je bilo videti na fasadi tudi oba stara kipa Adama in Eve, naših prvih staršev.³⁴

Dejstvo je, da je nemogoče, kot je nakazal že Sergij Vilfan, ugotoviti, ali je celotna oprema stare mestne hiše, torej njena poslikava in obe figuri, nastala istočasno.³⁵ Vendar pa je to dejstvo za našo interpretacijo njenega pomena v komunikaciji

oz. vsakdanjem življenju, ki se je odvijalo v mestni hiši in pred njo, nepomembno. Pomembno je, da je mestna hiša, kot jo opisuje neznani pisec, kot celota obstajala v določenem trenutku in je kot taka igrala svojo vlogo v življenju Ljubljane. Tako s slikarsko kot tudi kiparsko opremo svoje mestne hiše kaže Ljubljana svojo pripadnost najširšemu evropskemu prostoru: tako najdemo Salomonovo sodbo na dubrovniškem Knežjem dvorcu pa tudi na beneški Doževi palači, ki jo krasita, med drugim, tudi Adam in Eva; upodobitev Kambizove zgodbe in sicer kar na dveh platnih so za svojo mestno hišo pri Gerardu Davidu pod konec 15. stoletja naročili meščani Bruggeja.³⁶ Kljub vpetosti v splošnoveljavni imaginarij srednjeveške Evrope, ki je značilna za podobe z ljubljanske mestne hiše, pa je treba omeniti, da je celoten koncept fasade ljubljanskega rotovža ikonografsko zelo podoben sklopu podob, ki ga najdemo v kotu med Porta della Carta in skrajnim severnim delom arkadnega hodnika Doževe palače v Benetkah: na portalu vidimo na vsaki strani po dve kardinalni kreposti in na vrhu Pravičnost, nad vogalnim kapitelom arkadnega hodnika pa si lahko ogledamo prizor Salomonove sodbe (sam kapitel krasi še ena personifikacija Pravičnosti in sedem sodniških prizorov). Čisto mogoče je, da so ljubljanski meščani navdih za ikonografski program svojega rotovža dobili na številnih potovanjih v Benetke (znano je, da so si leta 1418 pridobili svoje mesto v Fondacu degli Tedeschi³⁷).

Opazovalec na trgu je torej lahko na glavni fasadi mestne hiše videl Iustitio, kako v vsej mogočnosti sedi na prestolu in obdana s svojimi pomočniki razsoja v človeških zadevah ter deli pravičnost. Levo in desno od nje sta se pred njegovimi očmi odvijali dve sodniški zgodbi iz davne preteklosti. Na eni strani se je vojak z golim mečem pod mrkim Salomonovim pogledom pripravljal, da razpolovi kričeče dete pred očmi njegovih "dveh mater". Na drugi pa so vojaki odirali podkupljivega sodnika Sisamnesa, da bi z njegovo kožo na Kambizov ukaz prevlekli stol njegovega naslednika. Poleg teh treh prizorov je mimoidoči na glavni fasadi lahko občudoval tudi podobe dvanajstih sibil (kje natančno so bile na fasadi te upodobitve je zgolj iz anonimusovega opisa nemogoče določiti, vendar se strinjamo s Sergijem Vilfanom, da so najbolj verjetno krasile podstrešni venec³⁸). Sibile kot modre žene oz. prerokinje so bile sestavni del imaginarija že v antičnem svetu. Ko so prešle v krščansko ikonografijo, se je njihovo

³² Ibid., str. 16 in 20.

³³ Ibid., str. 98/99.

³⁴ Ibid., str. 83.

³⁵ Ibid., str. 21.

³⁶ Haskell Francis, *History and its Images. Art and the Interpretation of the Past*, New Haven, London 1993, str. 459.

³⁷ Grafenauer, str. 138.

³⁸ Vilfan 1958, str. 22.

število dolgo časa spreminjalo, dobile pa so vlogo prerokinj, ki so napovedale rojstvo, trpljenje in vstajenje Kristusovo, tako da so predstavljale nekakšen ženski antipod starozaveznim prerokom. Njihovo število se je dokončno ustalilo na dvanajst s knjigo F. Barbierija (*Discordantiae nonnullae inter sanctum Hieronymum et Augustinum*, 1481) ravno v času gradnje ljubljanske mestne hiše.³⁹ Štiri kardinalne kreposti kot lastnosti prav(ičn)ega krščanskega človeka na obeh stranskih fasadah so dopolnjevale program sprednje.

Podobe na zidovih mestne hiše, ki na alegoričen način prikazujejo lastnosti (dobrih) "uradnikov", je treba razumeti kot "portret", kot upodobitev mestnih svetnikov, ki se odlikujejo po svoji modrosti, preudarnosti, zmernosti in hrabrosti, ter mestnega sodnika, ki je moder kot Salomon in pravičen kot Kambiz ter se ga ne da kupiti kot nesrečnega Sisamnesa. Slikarska oprema fasade mestne hiše pa ni bila zgolj posrednik identitete mestne uprave bližnji in daljni okolici, pač pa tudi sredstvo samoidentifikacije taiste mestne uprave. Podobe namreč niso imele učinka le na ljudi, ki so se zbirali pred mestno hišo, pač pa so gotovo imele vpliv tudi na tiste, ki so vanjo vstopali, da bi tam odločali o tej in oni pomembni zadevi. To misel potrjuje tudi dejstvo, da je imela slikarsko opravilo, ki se jo da interpretirati na podoben način, tudi notranjost mestne hiše. Naš neznani avtor jo opisuje takole:

*V posvetovalnici je videti poslednjo sodbo ter slike nekaterih rimskih cesarjev in cesaric ter podoba mesta Ljubljane.*⁴⁰

Kot vidimo, je bila tudi na notranjih stenah posvetovalnega prostora upodobljena sodniška alegorija, vendar pa je ta simbolično oz. izpovedno močnejša od onih na zunanjsčini, kar podpira naše mnenje, da je bila namenjena prav tistim, ki so enako dejavnost opravljali v dotičnem prostoru. Opozarjala jih je, da bodo (na) koncu koncev sojeni tudi sami. Kar se tiče preostalih upodobitev, je njihova vloga v samoidentifikacijskem sistemu jasna: kako bi se mogli meščani Ljubljane predstaviti lepše kot s podobo lastnega mesta, s portreti rimsko-nemških vladarjev pa so pokazali na svojo vpetost v širši (politični) prostor.

Ostali sta še obe kamniti sohi z vogalov zunanjsčine mestne hiše. Čeprav ju obravnavamo na zadnjem mestu, pa to ne pomeni, da je bila njuna vloga majhna ali nepomembna. Ravno nasprotno, za meščane Ljubljane sta bila prav Adam in Eva

najpomembnejši simbol njihove avtonomnosti kot mestne skupnosti.

Adam in Eva sta bila od starokrščanske dobe dalje eden najbolj priljubljenih motivov krščanske ikonografije. Pogosto ju je bilo videti na cerkvenih portalih oz. fasadah, kjer sta mimoidoče opozarjala na izvirni greh, s katerim so bili rojeni na ta svet, ali pa sta kot prefiguraciji predstavljala Kristusa in njegovo mater Marijo (npr. stolnici v Bambergu in Würzburgu⁴¹). V poznem srednjem veku se začnjata pojavljati tudi na fasadah profanih stavb (npr. Knežji dvorec v Dubrovniku, Doževa palača v Benetkah, meščanska hiša v Angersu, mestna hiša v Ljubljani). Po mnenju Michaela Camilla imata Adam in Eva na profanih stavbah drugačno vlogo kot na fasadah cerkva. Tu namreč ne igrata vloge prvih grešnikov v kontekstu izvirnega greha, pač pa posebljata prastarša, začetnika človeškega rodu.⁴² Njuna vloga je torej predvsem genealoška. To v primeru ljubljanskega rotovža dokazuje že sama njuna umestitev v dobro premišljen ikonografski program, v okviru katerega ju lahko razumemo le v omenjenem smislu, potrjuje pa anonimni pisec, ki ju v svojem opisu stare mestne hiše ne imenuje prva grešnika, pač pa naša prva starša.⁴³ Kontrast, do katerega pride zaradi dveh popolnoma različnih načinov razumevanja svetopisemske zgodbe, namreč "sakralnega" in "profanega", je le navidezen! Ne smemo namreč pozabiti, da je bilo Sveto pismo, predvsem Stara zaveza, v srednjem veku (in tudi še kasneje) poleg tega, da je bilo temeljna knjiga krščanskega verskega nauka, tudi mitologija, torej zbirka zgodb o nastanku in razvoju človeštva. Zato nas ne sme presenetiti množica različnih pomenov, ki se skrivajo v isti zgodbi. Poleg tega pa tudi ne kaže pozabiti, da mnogo pojavov v srednjem veku, ki se zdijo s stališča modernega razumevanja tega daljnega obdobja popolnoma kontrastni, sodobniki niso doživljali kot nasprotja, pač pa kot različni plati iste medalje ali pa kot dva dela, ki sta se zlila v popolno celoto. Tako je bilo srednjeveškemu človeku branje enakih podob v različnih kontekstih na fasadah sakralnih in profanih stavb ter razumevanje njihovih pomenov veliko lažje in bolj naravno, kot se nam to zdi danes. Dvojnost vloge Adama in Eve v imaginariju srednjeveškega mesta je bila samo po sebi umevna.

Adam in Eva sta bila torej, poleg same oblike stavbe, tisti element ljubljanske mestne hiše, ki je imel ključno vlogo v samopodobi (identifikaciji) ljubljanskih meščanov. O tem poroča sam ano-

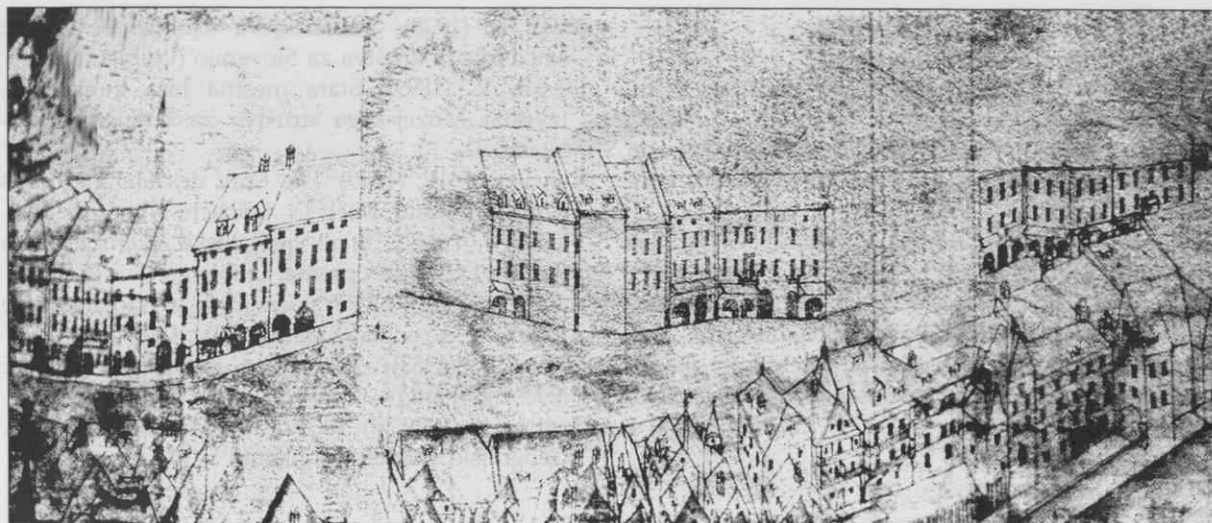
³⁹ Menaše Luc, *geslo sibila*, v: *Evropski umetnostno-zgodovinski leksikon*, Ljubljana 1971 (od tod citirano: Menaše), str. 1968; *Geslo sibila*, v: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb 1990, str. 527/529.

⁴⁰ Vilfan 1958, str. 99.

⁴¹ Za Adama in Evo gl. Menaše, str. 17.

⁴² Predavanje o meščanski hiši v Angersu v okviru mednarodnega simpozija v Kremisu 1998.

⁴³ Vilfan 1958, str. 83.

Valvasor, Mestni trg ok. 1660 (povzeto po: F. Stele, Valvasorjeva Ljubljana)

nimni pisec, ko pravi, da je Eva veljala celo za simbol mesta.⁴⁴ Najbolje pa o tem, kako globoko sta bila Adam in Eva zakoreninjena v zavesti ljubljanskih meščanov kot njihov simbol, priča dejstvo, da sta "preživela" baročno prenovo mestne hiše v letih 1717/18. Ne samo da nista bila uničena, kar je bila običajna usoda artefaktov ob menjavi okusa, ampak sta celo dobila svoje mesto v novi stavbi. Gregor Maček je namreč posebej zanj načrtoval dve stenski niši v pritličju svoje baročne arhitekture⁴⁵ in jima na ta način dal vlogo temeljev nove mestne hiše – simbolno vlogo, ki sta jo igrala že dobrih dvesto trideset let na fasadi stare mestne hiše.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Bürger von Ljubljana und ihr Magistrat

Der alte Magistrat stand als einer der bedeutendsten Stadtkerne im Mittelpunkt des spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Alltags von Ljubljana. Allein durch seine (materielle) Existenz hatte er als Sitz der Stadtbehörde einen ausgesprochen symbolischen Charakter bei der Selbst-

identifikation der Ljubljanaer Bürger. Durch seine gut durchdachte Situierung am Hauptplatz, vor allem aber durch die äußere Form sowie Maler- und Bildhauerarbeiten wurde diese Funktion nur noch verstärkt. Gestalten an seiner Fassade, Salomons und Kambyses Urteil, Personifikationen der Gerechtigkeit und der vier Kardinaltugenden sowie die zwölf Sybillen stellten auf eine allegorische Weise die Stadträte mit dem Stadtrichter an der Spitze dar, also die Blüte des Ljubljanaer Bürgertums. Auf diese Weise führten die Einwohner von Ljubljana – im Einklang mit der gesamteuropäischen (politischen) Imagination – der näheren und weiteren Umgebung die Autonomie ihrer Stadt vor Augen. Diese war gerade durch den Prospekt der Stadt selbst, der die eine Wand des Sitzungssaals schmückte, am besten repräsentiert.

Die vielleicht bedeutendsten Symbole der Bürger von Ljubljana waren die Statuen von Adam und Eva, die jede an einer Ecke des ersten Stockes des alten Magistrats standen. Im Kontext des Profanbaus sind sie eher im genealogischen als im theologisch-moralistischen Sinne (der Portale von Stadtkirchen) zu verstehen. Am alten Magistrat hatten sie die Rolle der Ureltern inne und stellten wahrscheinlich das stärkste Element in der Selbstidentifikation der Ljubljanaer Bürger als (Stadt-)Gemeinschaft dar.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Ibid., str. 23/24.

VIRI IN LITARETURA

Grafenauer, B. (1963): Ljubljana v srednjem veku. Kronika (Ljubljana) 11, št. 3.
 Haskell, F. (1993): History and its Images. Art and the Interpretation of the Past. New Haven, London.
 Melik, A. (1929/30): Razvoj Ljubljane. Geografski vestnik (Ljubljana) V/VI.
 Menaše, L. (1971): geslo sibila. Evropski umetnostnozgodovinski leksikon. Ljubljana.
 Menaše, L. (1990): geslo sibila. Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva. Zagreb.

Stele, F. (1928): Valvasorjeva Ljubljana. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo (Ljubljana) IX.
 Steska, V. (1899): Stara mestna hiša ljubljanska. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko (Ljubljana) IX.
 Valvasor, J. W. (1689): Die Ehre des Herzogthums Krain, III. Band, Buch IX, Laibach, Nuerenberg.
 Veider, J. (1947): Stara ljubljanska stolnica. Njen stavbni razvoj in oprema. Ljubljana.
 Vilfan, S. (1956): Nekaj vprašanj iz zgodovine stare Ljubljane. Kronika (Ljubljana) IV, št. 3.
 Vilfan, S. (1958): Zgodovina ljubljanske mestne hiše. Ljubljana.
 Zwitter, F. (1929/30): Razvoj ljubljanskega teritorija. Geografski vestnik (Ljubljana) V/VI.